Tekst: Flip Vuijsje

Psychiater in de hoofdrol

Rode draad in de ‘filmpsychiatrie’ was altijd de psychoanalyse. Inmiddels achterhaald, maar nog steeds is de psychiater een dankbaar onderwerp want ook hij is een méns en dus behept met zwakheden en eigenaardigheden.

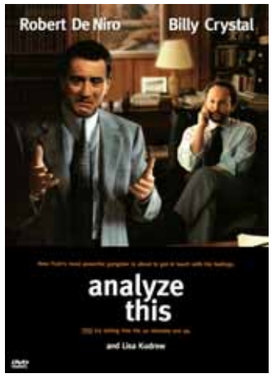
Richard Dreyfuss in ‘What about Bob?’

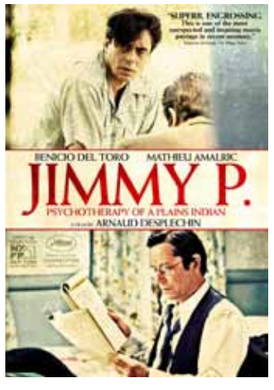

Jimmy Picard was een *native American* Tweede Wereldoorlog-veteraan met zware maar onverklaarbare fysieke klachten. **Jimmy P.**, de speelfilm naar zijn waargebeurde geschiedenis, speelt zich af in Topeka Military Hospital in Kansas, niet lang na de oorlog. De medische staf krijgt geen vat op Jimmy’s lijden, waarna hulp wordt ingeroepen van de Franse antropoloog Georges Devereux. Die is niet alleen vertrouwd met de etnische cultuur van de patiënt, maar ook geschoold in psychoanalytische theorie en praktijk.

Jimmy P. bestaat vooral uit gesprekken tussen beide mannen, waarin uiteraard vooral wordt gezocht naar oorzaken in Jimmy’s verleden. Aan het eind van de film gloort niet alleen uitzicht op herstel, maar is ook een bijzondere vriendschap ontstaan.

Jimmy P. dateert van 2013 en is de meest recente voortzetting van een respectabele traditie van speelfilms, zowel ‘Hollywood’ als ‘arthouse’, waarin psychiaters een (hoofd)rol spelen. De film grijpt terug op het verleden, maar is tegelijk ook heel eigentijds – namelijk door afstand te nemen van een filmtraditie, vooral

tussen 1965 en 1980, die psychiaters liefst portretteerde als beroepsgedeformeerde sadisten met een voorkeur voor ‘onmenselijke’ behandelmethoden zoals elektroshocks en platspuiten met farmacologisch kwaad.

Jimmy Picard wordt gespeeld door Benicio Del Toro, de grootste acteursnaam in deze film (de rol van Georges Devereux is voor Mathieu Amalric). Op dit aspect is *Jimmy P.* juist weer een uitzondering op de overall-filmtrend naar een meer positief ‘psychiaterbeeld’. Draaide in 1975 in *One Flew Over the Cuckoo’s Nest*, de moeder aller antipsychiatriefilms, nog alles om de persoon van patiënt McMurphy, en dus om Jack Nicholson, de medische staf werd gespeeld door onbekende acteurs. Tegenwoordig is dit vaak andersom: de psychiater is zelf ‘de held’ en dus een rol voor een grote ster.

Een voorbeeld van dat laatste is, ook naar een waargebeurde geschiedenis, **A Dangerous Method**, uit 2011. Deze film heeft drie hoofdkarakters, die alle drie ook psychiater zijn (of worden). En die alle drie worden gespeeld door bekende acteurs. Dat kan ook moeilijk anders in een verhaal over niet alleen Carl Gustav Jung (Michael Fassbender), maar ook Sigmund Freud zelf (Viggo Mortensen). De derde hoofdrol is voor Keira Knightley, als Sabine Spielrein: aanvankelijk een emotioneel instabiele patiënt van Jung; later, na een geslaagde studie, zelf ook (kinder)psychiater.

Ook in dit verhaal dus een succesvolle en humane therapie, die bestaat uit veel en begripvol praten over vooral de vroege jeugd. Jungs behandeling van Spielrein geldt, in elk geval voor hemzelf, als de eerste klinische praktijktoepassing van Freuds theoretische gedachtengoed. Het verdere verloop van *A Dangerous Method* focust steeds meer op de relatie tussen Jung en Freud, die via de casus Spielrein pas echt goed met elkaar in contact komen. En op hun uiteindelijke breuk, als Freud genoeg krijgt van Jungs opschuiven naar een mix van ‘officiële’ psychoanalyse én religie en mystiek.

Die nadruk op de psychoanalyse was altijd al een rode draad in de filmpsychiatrie. Filmmakers houden nou eenmaal van concrete, letterlijk zichtbaar te maken dramatiek. Dan helpt het als psychische problemen kunnen worden teruggevoerd op traumatische, liefst seksuele gebeurtenissen uit het persoonlijk verleden. Die lenen zich immers goed voor realistische alle-remmen-los-flashbacks. Ook alle dromen die steeds worden geduid, zijn dankbaar materiaal voor filmische episodes waarin, als afwisseling van al dat therapeutische gepraat, juist van alles gebéurt.

Dit beeld van de psychiater is natuurlijk zwaar achterhaald. Bij *Jimmy P.* en *A Dangerous Method* geeft dit niet, want die spelen in een tijd waarin de psychoanalyse nog door velen wetenschappelijk serieus werd genomen. Maar bij andere psychiaterfilms van de afgelopen drie decennia werkt dit soms storend. Alsof de psychiatrie intussen niet heel andere wegen is ingeslagen.

Soms werkt het ook wel érg voorspelbaar: steeds weer die ontknoping met als sleutel zo’n na veel moeite en weerstand boven tafel gepraat jeugdtrauma. Zoals in **The Prince of Tides** uit 1991, waarin patiënt Nick Nolte uiteindelijk zwaar-emotioneel zijn hele verhaal naar buiten gooit voor de onvermoeibaar dóórvragende psychiater Barbra Streisand.

We zien het ook in **Analyze This** (1999), een verder geslaagde komedie waarin patiënt Robert De Niro, van beroep maffioso, hulp zoekt bij een eerst zwaar tegenstribbelende psychiater Billy Crystal. Het einde – en een flink stuk genezing – komt met een dramatische terugkeer naar de locatie waar De Niro ooit getuige was van iets vreselijks.

Een jeugdtrauma staat ook centraal in **Antwone Fisher** uit 2002. De patiënt in deze goedgemaakte film is een jonge matroos in de U.S. Navy, met problemen in zelfbeheersing en temperament. Ook de behandelend psychiater is beroepsmilitair, en hiërarchisch de meerdere van zijn patiënt. En omdat die psychiater wordt gespeeld door Denzel Washington, voel je al redelijk vroeg aankomen dat ook deze behandeling weleens kan gaan lukken.

Maar psychiaters zijn behalve professionals ook mensen en dus behept met zwakheden en eigenaardigheden. En ook die interactie tussen het professionele en het persoonlijke is een onuitputtelijke bron van inspiratie voor speelfilms waarin het een psychiater zelf is die van alles overkomt.

Klassiek van thema is **What about Bob?**, uit 1991. Een perfecte komedie, over een onderwerp dat we al kennen uit de geschriften van Sigmund Freud: als patiënten ongezond geobsedeerd raken door de persoon van de behandelaar zelf. Dus als je dan als psychiater op zomervakantie wil, naar een luxe buitenhuis aan zee, en een van je patiënten je daar achtervolgt, en van geen wijken weet, zich blijft opdringen >

Jude Law in 'Side Effects'

> in een mix van wanhoop en adoratie... En als je dan zelf Richard Dreyfuss heet, en die *patient from hell* Bill Murray – dan krijg je dus een geweldige film.

Maar wat psychiater Dreyfuss moet doorstaan, is nog niks vergeleken met wat je kan overkomen als je, vanuit de uitoefening van je beroep, verstrikt raakt in liefde, misdaad of allebei. Redelijk onschuldig verloopt dit nog in *The Prince of Tides*. Als je, in 1991, psychiater Streisand (New Yorks, intellectueel, achternaam Lowenstein) neerzet tegenover ruwe bonk Nolte (zuiderling, blond, zelf ook grote mond), dan zijn bepaalde ontwikkelingen onvermijdelijk – hoewel niet per se met voorspelbare afloop.

Maar niet álle patiënten hebben respectabele bedoelingen. En niet álle psychiaters blijken, ondanks hun veronderstelde superieure mensenkennis, in staat om dit op tijd te doorzien. Neem nou psychiater Richard Gere in **Final Analysis** uit 1992. Nog jonge, naïeve en érg makkelijk verleidbare vrijgezel, gespecialiseerd als getuige-deskundige die in strafrechtzaken graag komt vertellen dat een beklaagde ontoerekeningsvatbaar is. Dit kan natuurlijk best lang goed gaan. Maar als je dan ineens te maken krijgt met niet alleen een jonge vrouwelijke patiënt in de gedaante van Kim Basinger en ook nog eens met haar femme fatale-achtige zusje Uma Thurman, dan kunnen zaken snel een gevaarlijke wending nemen.

Geen bijzonder goeie film trouwens, met een plot die soms vragen oproept en met een *over the top* einde. Plus een bijna karikaturale opeenhoping van standaard-freudiaanse clichés, inclusief een hoop droomduiding.

Veel beter is **Side Effects** uit 2013. Hier geen spoor van psychoanalyse, maar juist een in alle opzichten eigentijdse psychiater, werkend in New York maar afkomstig uit Engeland (want gespeeld door Jude Law). Een arts voor wie ook psychofarmaca een normaal behandelinstrument vormen, maar daar zit hem wél juist het probleem. Want in de farmaceutische industrie, lezen we toch zeker steeds in de krant, gebeurt nu eenmaal van alles dat het daglicht niet kan verdragen. Zodat deze integere maar

aanvankelijk wat goedgelovige psychiater uiteindelijk verzeild raakt in een complot dat zijn professionele loopbaan voorgoed dreigt te vernietigen. Maar wees gerust: niets in deze intelligent gemaakte film verloopt zoals je zou verwachten.

Soms word je als psychiater niet zozeer ver- of misleid, maar rechttoe-rechtaan bedreigd en afgeperst. Dit is het thema van **Don't Say a Word** uit 2001, waarin psychiater Michael Douglas op een kwade dag wordt geconfronteerd met de ontvoering van zijn dochtertje. De daders eisen in ruil voor haar vrijlating dat Douglas aan een patiënt een kostbaar geheim ontfutselt. Uiteindelijk wordt dit een echte actiefilm, met een beetje een zwak einde maar verder onderhoudend. En met deze opmerkelijke uitspraak van psychiater Douglas: "I never much liked Freud anyway."

Maar voordat we nou gaan denken dat psychiaters alleen maar slachtoffers zijn van crimineel gespuis, moeten we nog even terug naar 1991. Het jaar dus van **The Silence of The Lambs**, met Jodie Foster als jonge FBI-agent op jacht naar een loslopende seriemoordenaar. Hierbij neemt zij haar toevlucht tot een, door Anthony Hopkins gespeelde, levenslang opgeborgen moordenaar en kannibaal ('Tonight I'm having a friend for dinner'), die zij om raad vraagt. En met resultaat, want in ruil voor een soepeler opsluitingsregime blijkt deze bijzondere man in staat om, op basis van het psychologisch profiel van de gezochte, de nodige gouden aanwijzingen te geven.

Echt verbazen doet dat scherpe inzicht niet: de man bij wie agent Foster te rade gaat, is immers niet zomaar iemand. Voordat hij zelf werd opgepakt, was hij een briljant kenner van de menselijke geest, met een grote wetenschappelijke reputatie. Want de naam is Hannibal Lecter en het beroep psychiater. <

